

Plattegrond van "Het Huukske" met bebouwing, zoals er die vroeger uitzag. Zie nevenstaand artikel van Pater Loffeld.

Tekening: Jacques v.d. Broek.

HET HUUKSKE

Den andere beroemde buurt.

In "Gemerts Heem" n.43, blz18-20 (Zomer 1971) schreef ik over "Gemerts beroemde buurt", het Binderseind: zo luidde de kop van mijn copie. In genoemd nummer werd de kop veranderd: "Binderseind"of"Lindereind"? was het Binderseind-Lindereind niet beroemd genoeg voor de redactie, terwijl toch het Secretariaat van onze Heemkundekring daar zetelde en nog zetelt?

Intussen lees ik in aflevering n.56 Herfst 1974) een zeer gewaardeerde kritiek van Ad Otten (hij leve langer dan ik) op mijn bijdrage. Het Binderseind zou nooit dezelfde straat zijn geweest als het Lindereind. Deze laatste straat zou ook geheuten hebben "Het Schilt" en samenvallen met het huidige "Ster-eind".

Daar ik momenteel (op verzoek) met "Het Huukske" bezig ben kan ik me nu (nog) niet in de kwestie verdiepen. Wel noteer ik even, dat het gemakkelijker is een aantal toponiemen (oude (straat-, veld-, huisnamen...) bijeen te garen, dan in de huidige tijd aan te geven wáár die precies te lokaliseren zijn. Otten noemt er een paar op. Ik denk wel, dat het huys "Den Engel" aan het Lindereind = Stereind lag, maar hoe toont dit aan, dat ook het huidige Binderseind niet "Lindereind" genoemd werd?

Hoe verklaart Otten b.v. dat in de Gemertse dodenregisters tussen 1694 en 1810 bijna 250 mensen staan genoteerd als overleden op 't Lyndereind en maar 18 als gestorven op 't Bijnderseind, toch een veel grotere buurt dan het Stereind? Was dat Binderseind een zo gezonde buurt, of werden de twee buurten als één beschouwd?

Verder: waar lag precies "Het Schilt", "De Kieboom"? Dit moet niet uit een lijst gehaald worden, maar uit bronnenonderzoek.

Men dient er ook rekening mee te houden, dat schrijvende pastoors en borgemeesters en keuvelende Gemertenaren het niet zo nauw namen, om de eenvoudige reden dat situatie en naamgeving niet zo precies vastlagen.

In deze hele zaak moet men proberen uit te gaan van vaste punten, zoals de landmeetkundige dienst doet (het kadaster): we zullen proberen dat voor het Huukske te doen.

Of wilde Otten mij alleen uit de tent lokken? Dan is hij er, wat deze inleiding betreft, in geslaagd.

=====

Een andere beroemde buurt was "H. HUKSKE". Het is dienstig, bij de volgende uiteenzetting de Plattegrond van Gemert vóór zich te nemen, gemaakt door L. Otten, dienst gemeentewerken Gemert, uitgegeven door de Boerenleenbank (nu Rabobank).

"Het Huukske" is, meen ik, eigenlijk het punt waar de huidige Schoolstraat uitloopt in de huidige Ruijschenberghstraat; maar de benaming geldt voor de hele buurt, zich uitstrekkend langs de Schoolstraat en langs het eerste gedeelte van de Ruijschenberghstraat (vanaf de Nieuwstraat tot de Schoolstraat).

Hier o.a. de voormalige Rectorswoning (nu onbewoond), links het postkantoor, de vroegere pastorie (thans fam. Ferd. van Thiel), het nieuwe burgemeestershuis, het notarishuis, de Sint Jansschool, de villa "'t Hoekje".

In de huidige situatie is alles duidelijk: straatnamen worden officieel, tot de spelling toe, vastgesteld en in kaart gebracht (door de Gemeenteraad).

In 1931 werd de hele straat vanaf het postkantoor tot De Haag "Ruijschenberghstraat" gedoopt (Pastoor Poell had er de hand in). Het zijstraatje naar de kerk bleef "Schoolstraat" heten. De nieuwe benaming verwees naar de stichter van de Latijnse School, Landcommendeur Hendrik van Ruijschenbergh, Heer van Gemert 1572-1603.

Wat de spelling betreft: de landcommendeur zelf, als hij het Nederduits hanteerde schreef zijn naam op verschillende manieren. (Kijk b.v. bij van den Elsen, Gesch. Lat. School: blz. 298 en 320; ook blz. 18 vv.). Bij gebrek aan een Burgerlijke Stand lag de spelling nu eenmaal niet genoeg vast. - Hij heette eigenlijk von Reuschenberg, naar het stamslot van zijn familie in Elsdorf, Kreis Bergheim, tussen Keulen en Jülich. De familietak waartoe hij behoorde werd aangeduid door de toevoeging: "zu Setterich": een plaats vlak boven Siersdorf (waar een van de aan Aldebiesen onderhorige commanderijen lag).

Hoe was de vroegere situatie, vóór de verharding van de weg Schoolstraat-Haag? - Toen liep er een pad van de Schoolstraat tot aan de "Molenbroekse Loop", ten onrechte dikwijls De Rips genoemd, terwijl het een zijstroompje is van de Rips. Deze loop (komend van de Groeskuilen via de Burgemeester de Bekkerlaan, de weg Gemert-Handel, de Molenbroekstraat en de Haageijk) kruist de Ruijschenberghstraat (vanaf het voorplein der Ray-

makersfabriek en verder langs de westzijde van "Huize Marij". Het pad Schoolstraat - Loop moet geheten hebben "Slekkendijkse". - In het verlengde ervan, van Loop tot Haag (laatste deel van de Ruijschenberghstraat) lag volgens sommigen het "Schutzpadje of het Beneficiepad. Anderen menen (Pastoor Poell) dat "Schutzpadje" de volksnaam was voor het pad, van de Ruijschenberghstraat langs de Loop tot aan het raakpunt Haag-Jezuïetenlaan. (Schutzpadje: liggend langs grond van de Schutterij).

Vóór 1600 kon men ook wandelen langs de Loop van de kruising met de Ruijschenberghstraat naar de Beverdijk, begin Haageijk (verklaring van getuige nr.6, in 1598 (zie verder)).

Het is al niet meer zo duidelijk, wat men enige eeuwen geleden onder "Schoolstraat" verstond. Vriend M.v.d. Wijst vermeldt een huis "Den Hubert"; (zie verder), in 1714 liggend in de Schoolstraat (Gemerts Heem n.42, blz7). Hetzelfde in de eerste uitgave (1961) van zijn "Beknopte Geschiedenis van Gemert", blz.63. Hier zegt hij ook dat met de Schoolstraat de huidige Ruijschenberghstraat bedoeld is. - Hier en daar leest men ook over een huis tegenover de school in de Schoolstr.

Men zou moeten nagaan, of hier al sprake was van "Schoolstraat" vóór de stichting van de Latijnse School; of dat deze straat zo werd genoemd naar de nieuwe school, dus vanaf 1587, samen met de zijstraatje dat nu Schoolstraat heet.

De Latijnse School was en is in ieder geval een "vast punt" om van daar uit de andere huizen te lokaliseren. Het is totaal niet bekend, dat het gebouw ooit zou zijn verplaatst. Ik ben in het bezit van een foto, genomen vóór de nieuwbouw van 1887, door "G. Barten. Mr. Schilder en Photograaf te Vechel": in perspectief ziet men rechts de notariswoning: op de achtergrond, de grote en kleine kerktoren. Het was een laag, lang gebouw, zonder verdieping of dakraampjes.

De vroegere plaatselijke sit uatie kan ook worden gevonden aan de hand van de "Molenbroekse Loop". In de gegronde veronderstelling dat deze loop ongewijzigd bleef, hebben we ook hier een vast punt.

Tenslotte is er het vaststaande, documentaire feit, dat in de 16e eeuw, vóór de koop van de Latijnse School, een afwateringssloot liep: van de gracht die het bestaande huis omgaf, in westelijke richting (richting Haag) naar een knik in

de Molenbroekse Loop en daarin via een kuil uitmondend. Kinderen speelden er met "molekens" (watermolentjes) die ze in 't loopken zetten.

Dit "graefken" was in 1598 verdwenen en de school had wateroverlast. In genoemd jaar werd voor het vroegere bestaan van die sloot getuigd door 12 Gemertenaren, daartoe beëdigd. De getuigenverklaringen werden in een protocol door de gemeente-sekretaris Jan Cluytmans vastgelegd: de tekst in deel nr.111, folio 216^v - 218^v (5 bladzijden), in het Rijksarchief te Den Bosch. De zaak werd bovendien nog vastgelegd in een speciale oorkonde, eveneens bewaard in hetzelfde archief (Repertorium Aldebiesen-Gemert n.236).

Bij de aanleg van deze sloot zal toen wel een niet te lange afstand School-Loop zijn aangehouden. Het graefken moet dus ongeveer zijn uitgekomen dicht bij de plaats waar de Loop de huidige Ruijschenberghstraat kruist (dus ter plaatse van de Raymakersfabriek of daar dicht bij, achter de tuin van Slegers, ongeveer 100 meter van de Latijnse School.

=====
Zo was in grote lijnen de configuratie van deze buurt. Door welke "voornaam huizen" en bewoners is ze "beroemd" en waar lagen die huizen ?

I. - Vooreerst het Gymnasium of de Latijnse School, waarin woonden de Rector en Conrector (vanaf 1714 deze alleen) en een groep studenten.

Het eerste gebouw was in 1587 door Landcommendeur van Ruijschenbergh gekocht van Frans Schenckels, man van Catharina Valx: dit echtpaar had er gewoond vanaf ongeveer 1574. (Zie verder onder IV). - Het was "eyn huys ende schuer, garden ende bogardt in syn grachten, groet omtrent LXXXI (81) roy (roede). (v.d.Elsen, Gesch.Lat.Sch., blz.283). De feitelijke overdracht van de villa had plaats 8 dec.1591.

Dit instituut onder vond uiteraard diverse verbouwingen (v.d.Elsen 123-125), tot de bouw van een heel nieuw "Gymnasium" (zoals op de gevel staat) bij gelegenheid van de viering van het 300-jarig bestaan in 1887. In 1959 werd een nieuwe school in gebruik genomen, aan "Het Frans Brugske" bij de Gerarduskerk. Dit gebouw brandde af in 1969. - Bf gebrek aan voldoende kandidaten was het onderwijs in 1968^{af} gestaakt, voorlopig... Het oude schoolgebouw in "Het Huukske" werd in

1964 verkocht aan het Gasthuis, 1971 aan de Gemeente. Het ligt in de bedoeling er het gemeente-archief en een oudheidkamer onder te brengen.

Dit instituut op "Het Huukske" is eeuwenlang een brandpunt geweest van middelbaar onderwijs en van opvoeding, in een geest van godsdienstigheid, vrijheid en van traditiegebonden degelijkheid, met een program dat meer in de diepte ging dan in de breedte.

Aanvankelijk kon iedere jongeman hier een klassieke opleiding genieten, als zijn ouders het elders niet zelf konden bekostigen. Later werd het gymnasium bestemd voor kandidaat-priesters: van 1800 tot 1962 telde men 860 oud-leerlingen die priester waren geworden. (zie "375 jaar Latijnse School te Gemert 1587-1962", blz.33-48; mijn lezing gehouden tijdens de academische zitting 17 juli 1962, Archief Latijnse School).

II. - Dan is er het geboortehuis van de zeeheld Jan van Amstel. Dit lag pal aan de ene zijde (rechts?) van de besproken afwateringssloot, daar ^{waar} deze uitmondde in de Molenbroekse Loop. Dit blijkt uit de officiële akte van 1598, 11e getuigenverklaring.

Het protocol van 25 februari 1598 noemt zeven maal het erf van "Mr. Pester de Gelaesmaker". Dit was, zoals evident blijkt uit de Gemertse en andere registers, Peter van Amstel, glasmaker of huisschilder van beroep. (overleden te Gemert in 1580.)

Hier wordt ook Henrick de Gelaesmaker genoemd: dit was de zoon van Peter (overl. kort na 1600) Henrik was getrouwd met de Gemertse Heilke van der Aa. (Hildegond of Hildegard).

Dezelfde Hendrik (dan van Amstel genoemd) komt ook voor op de inkwartieringslijsten uit de jaren 1603 en 1604. (Gemeente-Archief Gemert). Op 18 januari 1604 moest Hendrik b.v. zeven paarden stallen. Men zat toen midden in de 80-jarige oorlog met Spanje en troepen van beide partijen (de Spaanse en de Staatse) zwierven rond. (v.d. Elsen in "Jaarboekje van de H. Familie", 1883, blz.81).

Zowel op de lijst van 1603 als op die van 1604 wordt Hendrik van Amstel opgegeven als wonend in dezelfde straat als "Den Recktoer" (van de Lat. School).

Hendrik werd de grootvader van de zeeheld. Hendriks zoon,

eveneens Hendrik genaamd, werd gedoopt door pastoor Strijbos te Gemert op 8 februari 1589. In het doopregister, het oudste parochieel register van Gemert, wordt de vader weer genoemd "Henricus Gelasmaecker". Deze trouwde in 1613 met de Schijn-delse Anneke van Griensven.

Ook hij duikt op in een lijst van inkwartiering (uit het jaar 1620): in de straat van de Lat.School, als Henrick van Amstel.

Het echtpaar kreeg in Gemert (tussen 1615 en 1632) acht kinderen. Het derde was Johan, de latere zeekapitein, gedoopt 12 december 1618. - Toen deze Jan van Amstel 15 jaar was erfde zijn vader een brouwerij in Schijndel. Het hele gezin trok toen uit de Gemertse schoolbuurt naar dit dorp, einde 1633 of begin 1634. Van daar emigreerde de jonge Johan al heel gauw naar Amsterdam, waar zijn vermogende peettante woonde: de Weduwe Diver (Thiadildis) van Helmont, geboren Bicker (bij de doop van Jan wordt zij in het Gemerts register uitdrukkelijk als meter vermeld, al liet zij zich vervangen).

Jan bracht het tot scheepscommandant en vocht zeeslagen uit onder Tromp en de Ruyter. Ik las een verslag van zijn hand over een der gevechten: hij vaart daarin woedend uit tegen collega's die zich niet moedig genoeg getoond hadden.

Jan van Amstel trouwde in 1667 met Anna Boxhoorn (vice-admiraal Tromp fungeerde als getuige). Een prachtig portret van dit echtpaar werd in 1959 ontdekt in het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam.

De Nederlandse zeeheld stierf te Schijndel 29 september 1669, 50 jaar oud. Zijn grafsteen bevindt zich nog tegen een binnenmuur van de Schijndelse kerk.

In Gemert is een straat naar hem genoemd, in de Groeskui-lenwijk.

In 1942 werd in de straat van Lombok Hr.Ms.mijnenveger "Jan van Amstel" getorpedeerd en van 1950-1967 had de Koninklijke Marine een fregat in de vaart, eveneens naar de zeeheld genoemd.

De driehonderste herdenking van de sterfdag van de kapi-tein werd in Schijndel gevierd. Daar verscheen een mooie, ge-ïllustreerde brochure "Jan van Amstel"; Drs.F.v.d.Ven schreef toen over hem in het tijdschrift "Brabantia", sept.1969 (o.a. met facsimile uit het Gemerts doopregister.) In het Schijndels

stadhuis werd een academische zitting gehouden 21 oktober 1969. Op de uitnodiging kon men lezen over Jan van Amstel, "in Schijndel getogen en gestorven". Alleen het laatste is waar. Hij werd geboren en getogen in Gemert; hij heeft alleen de laatste korte tijd van zijn leven in Schijndel doorgebracht.

Uitvoeriger over hem: mijn artikel in "Gemerts Heem".nr.40 10-20(Herfst 1970).

Wat zo'n Gemerts Huukske allemaal opleveren kan....

Maar er komt nog een vervolg: over het mysterie van het huis "Den Hubert" en over de wonderlijke historie van de buurtbewoner Tobias van Eynatten.

=====

III. - "Den Hubert" geldt in de hardnekkige volksmond nog veelal als de benaming van de pastorie die door Pastoor Poell als laatste pastoor bewoond werd: thans tussen postkantoor en burgemeestershuis, schuin tegenover de plaats van de oude Latijnse School.

Maar het is een vaststaand feit, dat "Den Hubert" een woning was, liggend aan de linker(?)kant van de sloot die liep van de gracht van de eerste Latijnse School naar de Molenbroekse Loop (dikwijls Rips genoemd van ousher) en wel ter plaatse waar die sloot uitmondde in de "Rips". Aan de andere kant van die sloot lag het geboortehuis van Jan van Amstel, zoals we onder II betoogden: dus op enige meters afstand van "Den Hubert".

Dat daar "Den Hubert" te lokaliseren is, wordt in de vermelde verklaringen van 1598 zes maal uitdrukkelijk getuigd, (de woning wordt telkens "Den Huybert" genoemd).

Het klopt met wat Martien van der Wijst vond: "den Hubert aan de rups" (Gemerts Heem, nr.42, blz.6). - Het klopt niet met de "Geschiedenis van de Latijnse School" van de Witheer van den Elsen: hij schrijft (blz.123) dat "Den Hubert" thans pastorie was, dus de naam van het huis dat in 1887 pastorie was (en dat bleef tot de verhuizing van pastoor Poell in 1935). - Deze tekst van de Gemertse Norbertijn zal wel "ten eeuwigen dage" het misverstand laten voortbestaan.....

Maar van den Elsen heeft ook na de verschijning van zijn boek nog gestudeerd. Ik heb zijn eigen exemplaar gezien, met de handgeschreven notities (thans in archief abdij Berne): bij "den Huybert" (thans pastorie)",noteert hij: "schijnt abuis".

Hij schreef er ook bij, dat den Hubert lag aan de westzijde van de school, dus richting "Rips": de pastorie van pastoor Poell lag aan de zuidzijde.

Volgens beëdigde verklaringen van 1598 was "De Hubert" vóór dat jaar bewoond door Adam van Hout. - In dat jaar 1598 woonde er de Weduwe Diercxken Willems Daemen, alias Wed. Willems Adams van Hout (van Willem van Hout, zoon van Adam).

Na haar was dit huis de woning van Mr. A. van der Aa. J. U. L. (Licentiaat in beide Rechten), President van de Gemertse Schepenbank, overleden in 1709 (v.d. Elsen, blz. 224). - Toen woonde pastoor Gautius (Piet Gautiers) in het gebouw van de Latijnse School. Maar ruimtegebrek bracht hem er toe den Hubert als pastorie aan te kopen (van den Elsen, blz. 224).

Dit huis aan de huidige Molenbroekse Loop moet dus vijf pastoors gehuisvest hebben: Gautius (1713/1714-1736); Thijssen (1736-1746); Theunessen (1746-1753); Beckers (1753-1765); Ecrevisse (vanaf 1765).

In 1785 werden in Gemert vele tientallen huizen door brand verwoest. Ik vond een geschreven notitie bij v.d. Elsen, dat toen ook den Hubert afbrandde (blz. 257). Elders (blz. 122) noteert hij dat den Huybert werd afgebroken en niet meer werd opgebouwd.

Na die dorpsbrand zal dus het huidig huis tussen postkantoor en burgemeestershuis zijn gebouwd. Dit klopt met het jaartal, ingesneden in een van de zolderbalken: (met monogram **AHS**: A. VERHOFSTADT, aannemer). 178?

Ook pastoor van Beek (1880-1915; deken van af 1903) schrijft in zijn parochiekroniek dat de pastorie afbrandde in 1785 en dat deze pastorie ("welke thans nog als zodanig wordt gebruikt") persoonlijk eigendom was geweest van Pastoor Gautius. (Registrum Memoriale 1884; Officieel Kerkbericht... Gemert, 24 juni 1917). Van Beek voegt er nog aan toe, dat pastoor Ecrevisse de pastorie herbouwde "nagenoeg terzelfder plaatse".

Van Beek scheen dus van mening, zoals aanvankelijk Pater van den Elsen, dat de pastorie vanaf 1713 op dezelfde plaats stond. Maar ik meen aangetoond te hebben, dat dit "nagenoeg" breed genomen moet worden, daar de "Hubert-pastorie er een eindje vandaan lag, aan de andere kant van de straat. Pastoor van Beek schrijft ook nog t.a.p., dat de nieuwe

pastorie (thans Ferd. van Thiel) achtereenvolgens bewoond werd door de pastoors Den Dubbelden (1800-1834) - in 1834 werd hij Bisschop - , Verhagen (1834-1860), Bots (1860-1862) en Aarts (1862-1880). Deze laatste, zegt van Beek, vergrootte het huis en de tuin in 1875.

Pastoor Poell deelt in genoemd kerkklokje aanvullend mee, dat de uitbreiding van 1875 (met twee vertrekken aan de zuidzijde) de som van F 3900 heeft gekost, en dat in 1883 een grote nieuwe rgenbak werd geplaatst.

Na pastoor Aarts woonden hier de pastoors van Beek (1880-1915) en Poell (1915-1935). Pastoor Poell verhuisde in mei 1935 met de kapelaans naar de nieuwe pastorie bij de kerk. Na hem woonde op de oude pastorie van 1787 o.a. de familie van der Linden en van Thiel (deze laatste kocht het huis van het kerkbestuur in 1973 en woont er vanaf einde 1974).

Resumerend: 1) "Den Hubert", die pastorie was van 1713 tot 1785, lag volgens de huidige stand van het onderzoek links van de "Molambroekse Loop", op een plaats, dicht vóór het punt waar deze de huidige Ruijschenberghstraat kruist. Dit huis brandde af in 1785. - 2) Een nieuwe pastorie werd in 1787 gebouwd schuin tegenover (zuidelijk) de Latijnse school.

Drie factoren maken, dat de identificatie "Den Hubert" en Pastorie-Gautius wel in de literatuur en de volkmond zal voortleven: de bewering van Pastoor van Beek in 1884; de bewering van Pater van den Elsen in 1887 (niemand leest zijn latere handgeschreven correctie); het normaal verschijnsel, dat men in de loop van 70 jaar (1713-1785) de begrippen "Hubert" en "Pastorie" is gaan identificeren, zodat men de nieuwe pastorie ook "Den Hubert" bleef noemen.

Tot slot: in de oorkondenlijst Aldebiesen-Gemert (Rijksarchief Den Bosch) vind ik nog vermeld, in 1460, de overdracht van "een stuk land Hubert en Gemeter Meer genaamd". (Gemeter?) - Lijst onder n. 145. - Een stuk land, "De Meer" genaamd, in Bakel (Lijst nr. 126). Dat moet vriend Ad Otten maar eens uitzoeken (hij schrijve lang).

=====
IV - Eén andere bewoner van de buurt "Het Huukske" (thans is er nog de woning "'t Hoekje", G.A.M. van den Acker) was voor en na het jaar 1600: "Jonkheer Tobias van Eynatten", getrouwd met "Joffrou Liwyn (Levina, Lebuina) van Gerwen, zoals het

dodenregister vermeldt op 22 november 1619 (toen zij overleed). - Zoals de familie van Amstel wordt ook hij vermeld op de inkwartieringslijsten van 1603, 1604 en 1620.

Deze Tobias woonde in een huis tegenover de latijnse school. Na zijn dood werd het circa 1647 als studentenhuus aangekocht door pastoor-rector van Santfoort (1637-1657.) - Pastoor Wessems (1663-1692) verkocht het weer. - Van den Elsen, blz.148, 112, 362. -

Tegenover de school: zoals het groot en klein schoolhuis, in het schoolstraatje (v.d.Elsen, 126-127); "aan het kleyn straatje omtrent de schole" : in de later door v.d.Elsen bijgeschreven notities op blz.503. - We zeiden reeds, dat onder "schoolstraat" in die tijd het tegenwoordig begin van de Ruijschenberghstraat kan verstaan worden.

Van den Elsen stelt de mogelijkheid (blz.148, noot 2) dat het huis van Eynatten hetzelfde zou zijn als den Hubert; maar met den Hubert beelde hij toen nog het huis dat 1713 pastorie was en dat 1787 ongeveer op dezelfde plaats werd vervangen door het huidige huis van Thiel. Kortom: volgens v.d.Elsen zou nu de familie van Thiel op ongeveer dezelfde plaats kunnen wonen als Tobias van Eynatten.

We haalden de "bijgeschreven notities" van v.d.Elsen aan: hij schreef niet alleen ter plaatse een en ander bij, maar bij zijn persoonlijk exemplaar voegde hij nog een groot aantal geschreven bladzijden, aansluitend bij de laatste pagina van zijn boek, dus beginnend met bladzijde 363 (tot blz.511).

Wie was deze Tobias van Eynatten? Waar komt dit niet-Gemerts personage vandaan? Exacte gegevens zijn niet te vinden over geboorte, trouwdatum, geboorte van kinderen: de oudste nog bewaarde parochieregisters van Gemert beginnen resp.in 1586 (doopreg.), in 1609 (ondertrouwregister), in 1616 (trouwregister) en in 1609 (dodenregister). Maar er zijn hiaten, zoals het overlidensregister van 1626 tot 1652.

Toch weten we, dat deze rentenier (?) in de buurt het Huukske woonde. - Dat hij getrouwd was met Catharina van Gerwen (begraven 22 nov.1619). - Dat hij twee weken voor de dood van zijn vrouw een testament maakte (thans in Rijkdarchief 's-Bosch), waarin geen kibderen worden genoemd. - Dat hij nog vermeld wordt als getuige bij een Gemerts huwelijk op 22.4.1638. - Dat in het Eindhovens doopboek nog een Tobias van

Eynatten als peter optreedt 14 aug.1648. - dat zijn exequ-
teurs-testam.waren de Gemertse priester Quix(pastoor 1651,-
1652) en de Gemertenaar Jos.Brouwers, die schout was 1647-
1654.(v.d.Elsen, notities blz.503). Tobias moet omstr. 1648
overleden zijn. Indien hij inderdaad de tweede was onder de
vijf kinderen van de Gemertse commandeur Wijnand, overleden
1570 (zie verder), dan moet hij toen rond de 90 jaar zijn ge-
weest.

Dan de ~~de~~ ^{de} ~~stamming~~ ^{stamming} van deze Eynatten.... Van den Elsen, in
zijn werkje "Beurzenstichtingen", Den Bosch 1894, schrijft dat
hij een zoon was van Wijnand van Eynatten en van Catharina
Valx. Dit laatste blijkt ook uit het testament van Tobias
8 nov.1619, dat ik vond in het rijksarchief te 's-Bosch en
dat de heer Léon Hustinx (oud-student van de lat.school) zo
vriendelijk was te fotocopieëren uit het Gemerts schepenregis-
ter (Gemert R 113, fol.135 tot 136 verso).

Het paar ^{van} Eynatten-Valx had volgens het onderzoek nog
meer kinderen:

1) Hercules; zijn schoondochter Susanna werd begraven te Ge-
mert 19 nov.1621; zijn dochter Judith was doopgetuige bij de
doop van Hendrik van Amstel (19.2.1615), oudste broer van de
zeeheld Jan.

3) Na Tobias volgt dan Susanna, die trouwde met Joost Stry-
ckers; hun zoon Wijnand wordt vermeld 9 sept.1622.

4) De vierde was Barbara of Balthasar. - Zeker is dat een
Baltasar van Eynatten rentmeester was 1598 tot 1607 van het
vrouwenklooster Hooidonk bij Eindhoven en bij dit klooster
woonde; een zuster, Margaretha Oudaerts, verliet onrechtmatig
haar klooster en trouwde circa 1610 met Balthasar van Eynat-
ten. Ze kregen een dochter en drie zonen (A.Frenken, in "Bos-
sche Bijdragen" XIX, 1948-1949, blz.22 en 40).

5) De vijfde was Dirk, van wie verder niets bekend is.

Wat weten we van de ouders van deze vijf kinderen? - Uit
de getuigenverklaring van 1598 kunnen we afleiden, dat Catharina Valx circa 1574 als weduwe hertrouwde met Frans Schenckels, zoon van Jasper. Uit het testament van 1619
blijkt dat Catharina, moeder van Tobias, ook van deze man
kinderen had; ze worden door Tobias genoemd "halve susters
ende broeders.. te weten de kynderen oft kyntskinderen van

Fransch Schenckels verweekt by Catharyne Valcx".

In 1598 verklaarde deze Schenckels dat hij vóór die tijd 16 of 17 jaar gewoond had "op de plaetse daer nu die schole is" (v.d.Elsen, p.123). De overdracht van deze woning aan Hendrik van Ruijschenbergh, als eerste latijnse school, had plaats gehad 8 dec.1591 (protocollen Gemert, Rijksarch. Den Bosch 1589-1598, fol.83 verso). Toen had Schenckels er 16 à 17 jaar gewoond, dus vanaf ongeveer 1574.

Deze "villa" stond op naam van Catharina Valx, weduwe van Wijnant van Eynatten: het omwaterde huis moet eerst eigendom zijn geweest van Wijnand. (v.d.Elsen 124, met bijgeschreven nota).

Catharina Valx moet niet erg in de gunst gestaan hebben bij haar zoon Tobias: in zijn testament ontferde hij haar kinderen uit de tweede verbintenis. Was Tobias ontstemd over haar hertrouwen? Was zij niet van adel zoals Tobias' vader? Was zij soms afkomstig uit de winkel "De Walck" in Eindhoven, waar van Eynattens later een lakenhandel dreven? Zat er iets scheef met Tobias' vader Wijnand?

Wat dit laatste betreft: v.d.Elsen is van mening dat deze Wijnand de Commandeur van Gemert was; (Notities, blz.502): als dat zo is, zàt er iets scheef.

---

deur Wie was Wijnand van Eynatten? Er was in Gemert een Commandeur met die voor- en achternaam: van 1553 tot 1570. Maar was hij de vader van Tobias?

Dit heeft iets met de toponymie van "het Huukske" te maken: als een Wijnand van Eynatten, de commandeur of een naamgenoot, de eerste man was (wettig of niet) van Catharina Valx, dan heeft zijn gezin gewoond in het huis dat in 1587 als schoolgebouw verkocht werd. De moeder woonde er in ieder geval vanaf 1574.

Maar kan de vader een toevallige naamgenoot zijn geweest van de Commandeur? Deze vraag moet gesteld worden, omdat de commandeur als lid van de Duitse Orde zich tot het coelibaat verplicht had. In de Gemertse geschiedenis is er tot nu toe niets van bekend, dat hij zich publiekelijk en ongestraft en langdurig (vijf kinderen) niet aan zou gehouden hebben. - Ik vroeg de huidige hoofdarchivaris van de Duitse Orde in in Weenen, Dr. Bernhard Demel, zelf lid van de Orde. Hij antwoordde mij 21 januari 1975, dat er zich in het centraal ar-

chief geen enkele aanduiding beviñdt waaruit est ongeoorloofde verbinding van commandeur van Eynatten zou kunnen worden afgeleid.

De archivaris schreef dit niet over de Ridders in het algemeen. Deze mannen leefden als kasteel- en grondbezitters op hun commanderije, of trokken als officier mee ten veldtocht over heel Europa...Getrouwden mochten nooit intreden; als er een wilde trouwen, moest hij uittreden; op de grafsteen van commandeur van Eynatten stond vermeld dat hij overleed als commandeur: "der Eerw. Edler h. Wijnant Eynatten, Compthur zu Gemert". (Gemerts Heem nr. 56, blz. 13).

Wel is zo iets bekend van Wijnands opvolger, Godard van Aer, commendeur 1570-1598. Maar zijn kinderen bleven niet rondzwerfen in Gemert: hij stopte twee "natuurlijke" dochters op jeugdige leeftijd in het klooster Soeterbeek (onder Neerwetten): Agnes van Aer, geboren 1580, later Suppriorin; Maria van Aer, geboren circa 1587. (Bossche Bijdragen XI, 1931-1932, blz. 296.)

Maar terug naar Wijnand. We hebben enige tientallen genealogische werken nageslagen, aan de hand van het nieuwe repertorium van Dr. van Beresteyn, Den Haag 1972.

Het geslacht van Eynatten vertakte zich vanuit een stamslot in de plaats Eynatten, tussen Aken en Eupen in België, lang voordat een telg van dit geslacht in Gemert kwam. Ik vond een van Eynatten als kanselier van Brabant, tijdgenoot van Maximiliaan van Eynatten, Landcommandeur van Aldebiezen 1503-1512; verschillende Heren van Gulpen in Zuid-Limburg, vanaf einde 14e eeuw; een veldmaarschalk tijdens de 30-jarige oorlog 1618-1648; een Maximiliaan van Eynatten, kanunnik in Breda begin 17e eeuw; enz.

Onder hen komt de naam Wijnand vaak voor. Uit onderzoekingen van de Trappist Domien de Jong, archivaris van de abdij Achel (dank aan hem!) blijkt dat in 1654, dus bijna een eeuw na de regeerperiode van de commandeur in Gemert, een Wijnand van Eynatten trouwde; hij was in 1672 "Borgemeester der Stadt Eijndhoven". Zijn gezin woonde in de Rechtestraat, in de hui-zinge "Den Valck", waar ze een lakenwinkel hadden. Deze Wijnand stierf in 1685.

Zijn oudste zoon, Peter van Eynatten, werd in 1686 de grondlegger van de Achelse kluis, waar hij als "monnik" stierf

in 1693, nog toen 810 jaar oud.

Den broer van Borgemeester Wijnand was Franciscaan; hij be-
diende de parochiekerk van de Duitse Orde in Geldrop van
1665 tot 1670 (Schutjes III, blz. 677).

De vader van dezelfde borgemeester-lakenkoopman heette
Ysbrant, . . . , maar zijn grootvader droeg de naam Wijnand:
hij kan pas geboren zijn rond 1565, zodat diens grootvader
ongeveer een leeftijdgenoot was van de Gemertse Commandeur.

Dit zijn maar enige losse notities: ik kon geen enkele
sluitende genealogie vinden, noch ten aanzien van de relatie
Commandeur Wijnand-Tobias, noch ten aanzien van de relatie
tussen Wijnand en de Eindhovense Eynattens. Er is alleen de
Tobias, die verschijnt in het Eindhovens doopboek 1648 (zie
boven). Het probleem blijft dus.

Voordat we het rechtstreeks aanpakken, nog even de Eynnat-
tens, die geen Gemertenaren waren, maar in deze kommanderij
als commandeur de Orde-goederen beheerden (privaatrechtelijke
functie) en min of meer de landcommandeur vertegenwoordig-
den in zijn kwaliteit van politiek heerser over het hele
dorp (publiekrechtelijke functie).

1) Tot nu toe meende men, dat een Hendrik van Eynatten in
Gemert als commandeur begraven werd, overleden 17 juli 1444,
dus even na de oprichting van de parochie. Dit schreef o.a.
in 1843 de Handelse Rector J. Coppens in zijn 3de deel van de
"Nieuwe beschrijving van het bisdom 's-Hertogenbosch", blz. 339.
- Schutjes en anderen schreven hem na. - In de door mij opge-
stelde commandeurs lijst voorzag ik zijn naam altijd van een
vraagteken, omdat hij nooit in de oorkonden bleek voor te ko-
men.

Het raadsel is nu opgelost: de grafsteen is verwenen,
maar Rector Pennings vond het opschrift in het kerkarchief
van Gemert: deze commandeur stierf wel op 17 juli, maar in
1544. (Gemerts Heen n. 56). - Deze Hendrik van Eynatten vind
ik dan ook als commandeur vermeld vanaf 1519 tot zijn dood in
1544. - Na een interimperiode van 9 jaar, tijdens welke de
Landcommandeur als administrator optrad, werd hij in 1553 op-
gevolgd door Wijnand (zie verder).

2) Een eerdere commandeur was Maxiniliaan of Mathilian of
Mathilion van Eynatten, van 1483 tot 1503. Daarna werd hij

Landcommandeur van Aldebiezen, tot zijn dood in 1512.

3) Een andere van Eynatten werd, nog lid van de Teutonische Orde: Johann, ingetreden 1597, achtereenvolgens Commandeur in Gruitrode en Siersdorf, waar hij 2 mei 1648 overleed. Hij verscheen in Gemert op de uitvaart van commandeur van Holtrop, 17 sept. 1630 (Bossche Bijdragen XV, blz. 146).

Nu dan de commandeur Wijnand. Was hij de vader van Tobias en zijn zuster(s) en broers, uit een (onwettige) verbintenis met Catharina Valx?

We merken eerst op, dat Catharina Valx vanaf omstreeks 1574 trouwde of samenwoonde met Frans Schenckels, in de latere latijnse school. (zie boven). Dat kan kloppen met een eerdere verbintenis: met commandeur Wijnand, die immers een jaar of vier tevoren overleden was, 25 mei 1570 (Gemerts Heem, n. 56, p. 13.)

Behoudens deze sterfdatum vond ik alleen, dat Wijnand intrad in de Orde op 14 juli 1550 (Repertorium Aldebiezen, Bernsheim nummer 234); dat hij commandeur van Gemert benoemd werd 17 december 1553 (oorkonde 5474 in het centraal archief der Orde te Weenen).

Maar, zoals gezegd, vond ik ook, op een tip van archivaris Domien de Jong, het Testament van Tobias. Hierin schreef de Gemertse Secretaris Jan Cluytmans ten overstaan van de schepenen Evaert Hogaerts en Willem Stayeckers, dat Tobias op 8 november 1619 samen met zijn vrouw Levina van Gerwen, een testament maakte 10 dagen voor haar dood: hierbij, schrijft de secretaris, maakte Tobias gebruik van een macht, hem verleend in een brief "in forme van Legittimatie", door niemand minder dan Albert en Isabella, hertogin van Brabant (1598-1633): deze brief, zegt het testament, was verleend in het jaar 1608 (dus al elf jaar vóór het testament). De schepenen en de sekretaris waren van oordeel, dat dit door Tobias voorgelegde document "genóch" was.

Tobias moet dus een "onwettige" zoon zijn geweest...

Wat verderop in het testament verklaren de testateuren, dat zij de kinderen van Frans Schenckels en Catharina Valcx, halfbroers en -zusters van Tobias, "exherederen (onterven) ende vuytslyuten elck met eenen ouden groote (muntstuk) off twee stuyvers daer voer".

Dan volgt de gebruikelijke stichting van jaargetijden en andere kerkdiensten. Voor hun eigen zielerust stichten de testateuren een jaargetijde, plus nog drie kerkdiensten op verschillende dagen van het jaar. - Daarna volgt de enige andere begunstigde: "alle jaer opten vyffentwintigsten dach Meye te doen het jaergetyt van Heer Wynandt van Eynatten saliger gedachten". (voor ieder van de vier priesters twee stuivers, voor de koster een stuiver, voor de zangers een stuiver, voor de kerkmeesters vier stuivers, voor de kerk(de kaarsen) twee stuiver: Beloopt tsamen sestien stvs". - De jaarlijkse som, nodig voor de gezamenlijke gefundeerde Diensten (80 stuivers = 4 gulden), zou een vaste last zijn op "huys ende hoff daer sy testateuren woenende syn, gelegen tegen over de schole(n)".

Dat was het. Een jaargetijde wordt steeds gehouden op de sterfdatum, in casu op 25 mei... Dat was de sterfdag van commandeur Wijnand (zie boven). Er moet dus wel een heel speciale relatie bestaan hebben tussen Tobias en Wijnand...

Typisch lijkt, dat blijkbaar haast gemaakt werd met het benoemen van een nieuwe commandeur: binnen een maand na de dood van Wijnand stelde Hendrik van Ruijschenbergh (toen nog Coadjutor van de Landcommandeur) een opvolger aan, Godard van Aer: 22 juni 1570 (Oorkonde nr. 5846 in het Centr.Archief der Orde te Weenen).

Tot slot nog een vondst in het centraal archief der Orde te Weenen (waar ik in mei 1961 een week studeerde) : op 18 april 1558 kreeg Wijnand van Eynatten van de Landcommandeur een benoeming als "Statthalter der Kommende Gemert", d.w.z. als waarnemend Commandeur. Dit lijkt wel een formele degradatie....

Trouwen moeder van Tobias kort na overlijden van de commandeur; legitimatie van Tobias; stichting van een jaargetijde voor de commandeur; formele terechtwijzing(?) van de commandeur... ik kan me niet aan de overtuiging onttrekken, dat de Gemertse Witheer van den Elsen gelijk had : deze Gemertse commandeur had een heel gezin.

De landcommandeur van Aldebiesen hield wel regelmatig visitaties, waarbij ook werd toegezien op de coelibaatsplicht. Maar het Cöcilie van Trente was nog op volle gang (1545-1563) en de strenge Landcommandeur Heinrich von Reuschenberg werd

pas benoemd in 1572 en liet zich pas in Gemert installeren op 16 oktober 1589.....

Niet het gedrag van een Gemertse commandeur is voor die tijd opzienbarend; wonderlijk is alleen, dat dit na meer dan 400 jaar moet uitkomen....

=====
Dat waren dan enige "voornamen huizen" van deze Gemertse buurt... Men zou kunnen zeggen "gelukkig de volken (de huizen) die geen geschiedenis hebben"... Er wordt nog melding gemaakt van een huis (?) "Het Hofgoet" aan de schoolstraat; van huis en erf van Mr. Jan Verdijsteldonk tegenover het schoolstraatje (v.d. Elsen, noot op toegevoegde bladzijde 503). Maar we moeten ergens ophouden.

Ik heb vroeger al herhaadelijk gepleit voor het opmaken van plattegronden, met de oude veld- en huisnamen: als taak voor de Heemkundekring. Mijn hoop is nu gevestigd op het in te richten archief en de benoeming van een vakarchivaris; (indertijd is dat mislukt, omdat GS zich verzette: de candidaat van toen is nu...stadsarchivaris van Utrecht).

Een kort overzicht voor degenen die haast hebben:

I LATIJNSE SCHOOL : Wijnand

- tot 1570 : Wijnand van Eynatten met huisvrouw Catharina Valx en kinderen.
- 1570-1574 : Catharina Valx en kinderen.
- 1574-1591 : Catharina Valx met man Frans Schenckels Jasperszoon en kinderen.
- 1591 - 1959 : Latijnse School.
- 1975 (?) : Gemeente-Archief, oudheidkamer van de Heemkundekring.

II HUIS VAN AMSTEL aan de "Rips" (Molenbroekse Loop) :

- ongeveer 1550 tot 1633 : familie van Amstel.
- 1618 : geboortehuis van Jan van Amstel, de zeeheld.

III HUIS DEN HUBERT aan "De Rips".

- 1555 : al vermeld.
- vóór 1598 : Adam van Hout.
- 1598 : Wed. Dirxken van Willem van Adam van Hout (Wed. Willems Daemen).

- 1709 : Mr.A.van der Aa, president-schepen.
- 1713 - 1785 : pastorie.
- 1785, 28 juni : afgebrand.

III^a "OUDE PASTORIE" aan de Ruijschenberghstraat
(Den Hubert 2")

- 1787 ; gebouwd
- 1787 - 1935 : pastorie
- 1935 - heden : particuliere woning.

IV HUIS VAN EYNATTEN tegenover de School :

- Woning Tobias van Eynatten tot zijn dood (plm.1645)
- Circa 1647:gekocht als studententehuis door pastoor van Santfoort.
- Tussen 1663 - 1692 : verkocht door pastoor Wessems.

/+ /+ /+ /+ /+ /+ /+ /+ /+ /+ /+

Baarle-Nassau Februari 1975.

P.Dr.Ed.LOFFELD.

DE STEEN VAN GEMERT.

Nooit van gehoord of gelezen? Welnu dan.

In het Mineralogisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht bevindt zich een zwerfsteen uit Gemert; dit zwerfblok heeft een lengte van 1 meter bij een breedte van 50 cm. en een dikte van 30 cm. 't Is dus zowat de helft van de "Jaap van de Leizing" (180 x 96 x 52 cm.), die op het marktplein te Deurne staat.

Die stenen zijn indertijd, toen het ijstijdvak begon op te houden en het smeltend ijs, beladen met grof en kleiner gesteente, naar zee afdreef in grote ijsblokken meegedreven. Ze worden veelal gevonden in een rechte lijn Noord-Zuid langs de rand van een grindbedding, die ook dezelfde richting heeft langs de westrand van de Peel. Er zijn er bekend van Beurne, Liessel, Gemert, Schaik en Mill.
(Kerkklokken van Pastoor Poell? 13 febr.1927).

Ma bij gelegenheid in Utrecht maar eens kijken.

M.H.J.P.